

POGLED IZ DUBRAVE

Svijet bez gravitacije i lebdeći jezik

Lirski subjekt Gordane Benić sebe i sebi slične prisposobljuje vremenskim putnicima koji „vjeruju u skriveni poredak i slučajnosti“, koji su „savršeni poklissari, neumorni hodači bez središta i znanja o toponimima“

Krešimir Bagić

Nadrealizam, kriptičnost, mističnost, okultizam, razgranati iluzionizam, autoreferencijalna tama – to su samo neke od označnica kojima je opisivana i interpretativno kročena poetska pustolovina Gordane Benić. Ta je autorica u desetak knjiga oblikovala samosvojan lirski svijet i naglašeno individualiziran stil. Kritika je među inim isticala da njezina poezija radi na „paradoksalnoj ili čak apsurdnoj kombinatorici činjenica i čudesa“ (Maroević), da se zasniva na „začudnoj sintaksi izvrnutog do neizvjesnih granica kozmosa“, da je riječ o pjesnikinji margine, „ambijenta i mediteranske urbanosti“ (Đurđević), o autorici koja „traži korijenje u arhetipskom odzvuku onog što je bilo i onog što je moglo biti“ (Benić), koja „pripitomljuje drugoga u sebi“ (Petković) itd. Sve su te pretpostavke i ocjene prigodno pojašnjavane i argumentirane. Kao i obično, najbolje ih je provjeriti čitanjem poezije koja im je povod.

Od zarobljenih do nezemaljskih snova

Na motivsko-tematskoj razini jedna je od konstanti pisanja Gordane Benić poetizacija Splita, upravo lirski mistifikacija tog grada. „Split je živo biće s podvojenom dušom“, zapisala je na jednom mjestu. Znatno dio njezinih kreativnih napora usmjeren je na 'portretiranje' te duše i nalaženje korijena spomenutoj podvojenosti. Nakon zbirki u kojima je Split bio prisutan kao jedna od tema, Gordana Benić je 2012. objavila knjigu *Palača zarobljenih snova* u kojoj je tekstem i fotografijama izgradila nesvakidašnju umjetničku posvetu splitskom dragulju – Dioklecijanovoj palači. Dok su fotografije fokusirale različita mjesta, trenutke i događaje, poigravale se svjetlom i sjenom, perspektiviranjem i fragmentacijom izabranih prizora, tekstovi su nalik imaginarnom putopisu, putopisu koji bježi od doslovnosti i opisa te neprestano smjera prema oniričkomu prostoru. Govoreći o prirodi tih zapisa Zvonimir je Mrkonjić istaknuo: „Gordana Benić tumači pojave unutar Grada/Palače kao zlokobno zgušnjavanje sudbine svijeta, a njezino povijesnoumjetničko znanje baca je u pustolovinu dešifriranja poruka umjetničkih oblika i onih neumjetničkih. Pišući svoju fantastičnu kroniku pjesnikinja se drži gotovo neutralna tona izvješća kojemu je dosta opisati svoj predmet bez dodatnoga metaforskog uloga.“

Godinu dana poslije tiskana je knjiga *Palača nezemaljskih snova*. Od naslova do strukture, od formata do grafičke opreme sve upućuje na to da je riječ o bliznakinji prethodne knjige. Dapače autorica otkriva da je riječ o drugom dijelu trip-tiha ili trilogije o Dioklecijanovoj palači. U središte interesa umjesto 'zarobljenih' dospjeli su 'nezemaljski' snovi. Narav novih tekstova Gordane Benić unekoliko se promijenila: umjesto imaginarnog putopisa čitatelj je suočen s pjesmom u prozi ili – kako stoji u podnaslovu – s „psihogramima“ o Dioklecijanovoj palači u Splitu. Uz 29 fotografija, knjiga donosi 34 teksta raspoređena u cjeline *Iluzijsko stablo*, *Dvorana zrcala* i *Sporo putovanje u beskonačnost*. Knjigu otvara zapis „Promatrači vidljivoga i nevidljivoga“, a taj zapis sljedeća rečenica:

Tragajući za izgubljenim mjestima možda smo zapali u nesvjesno, potajno se odijelili

od stvarnosti; naša sjećanja šire se kao kozmička prašina i rastvaraju poput magičnih atlasa unutarnjeg potonuća.

Već je tom rečenicom nagoviještena posvemašnja onirizacija iskustva i govora, tj. stvorena mogućnost da u podrumima Dioklecijanove palače iz mulja izrone mozaici i egipatski stupovi, da mistično svjetlo zarobi carske dvorane, a „opaki sjaj plavičastih kovina i žuti talog ugasla vulkana“ prekrije morem poplavljene hodnike, da Palačom i sviješću zavladaju snovi te da zrakom počne plutati „nešto posve nadnaravno“. Gotovo bi se moglo kazati da je pjesnikinja tako intoniranim uvodom racionalno iscrtila teren iracionalnom govoru, sanjarskom subjektu i iskustvu nesvjesnoga. Iako govornik rabi (nagovaračko) prvo lice množine, iza tog govora krije se unikatno, pojedinačno iskustvo. U knjizi se oblikuje slika svijeta u kojoj se sav zamislivi prostor i sve zamislivo vrijeme susreću u jednoj točki, što podcrtavaju tvrdnje poput:

Divan je trenutak kad promatramo zvijezde, sva vremena pretvore se u jedno; u arhiv čudesne praznine. [...] u središtu astronomske karte svemir je prikovan za jednu točku [...]

Moguće nemogućega

U poetskoj imaginaciji Gordane Benić ta je sveprotežna točka dakako Dioklecijanova palača. Na njezinim zidovima poman će promatrač prepoznati miješanje slojeva različitih vremena i civilizacija, ponašanja različitih stanovnika, njezina povijest gdje gdje izbija kao prijetnja a gdje gdje kao radosna vijest, smjenjuju se prave i lažne slike, postojeće i nepostojeće ulice, među rimskim opekama pojavljuju se gotički i barokni portali itd. Palača je mistificirana brojnim fantastičnim slikama i smjelim metaforama. Kaže se da „Izvan prostora i vremena ulomci Palače iščekavaju kroz beskrajna zrcala“, da je ona „začeta u vatrenim oblacima“, da „putuje sve dalje od Sunca“, da je u njoj možda „zakopan živi komad svemira“, da je „kristalna prizma sa zvjezdastom jezgrom u središtu“, „svemirski brod nasukan u moru tišine“. Palača je povod govoru, predmet fiksacije, sredstvo putovanja u vlastitu dubinu, vidljivo mjesto u koje subjekt smješta nevidljivi svijet. Gordana Benić u citavoj knjizi inzistira na oksimoronskom istraživanju – traži „moguće nemogućega“, pokušava predočiti vidljivo, pročitati nečitljivo, obuhvatiti neizmerno, pojasniti neobjašnjivo, zaustaviti nestalno. Osluškujući mrtve jezike koji odjekuju Palačom, ona je uvjerenja da stari talozi „stvaraju poseban jezik“ koji svijet oslobađa gravitacije pa nam naši „prec [...] kao zvijezde; dolaze iz druge galaksije“. Pritom aludira na različite povijesne i apokrifne stori-je spominjanjem slonova, nosoroga, hipodroma, kocača, mačeva, bičeva, bordela, tamnica, Rimljana, legionara, gladijatora itd. Čitatelj je suočen s govorom i svijetom u kojima nema puno oslonaca, pogotovo ne stabilnih, u kojima i Dioklecijanova palača kao jedino referentno mjesto bježi od sebe i postaje sve zagonetnija i nestvarnija. Pisanje Gordane Benić obilježava proces hipermetaforizacije – ionako smjele i tamne metafore dohvaćaju se novim, u pravilu smjelijim i još tamnijim metaforama te jezik prima neku drugu logiku jer proces označavanja gubi konvencionalna uporišta. Na čitatelju je da na temelju diskretnih signala, učestalih riječi i izraza pokuša uspostaviti pa donekle stabilizirati komunikaciju.

Statistika i stilistika

Kad malo bolje razmislim, rekao bih da se knjiga *Palača nezemaljskih snova* zasniva na upornom (čak ritualnom) ponavljanju epiteta, sintagmi, metafora i misli koje lirski svijet prikazuju u kategorijama čuda i čudesnoga, tajne, tajanstvenoga i otajnoga, kozmosa i kozmičkoga, magičnoga i mističnoga, svemira i praznine.

Izd. Ex libris, Split, Zagreb, 2013.

Iako statistika u pravilu više skriva nego otkriva, iako je njome – kako netko reče – moguće dokazati sve osim istine, ipak mi se čini uputnim izdvojiti neka od najčešćih jezičnih obilježja pisanja Gordane Benić u *Palači nezemaljskih snova*. Ako ništa drugo, to će izdavanje upozoriti na specifičnu stilsku aromu knjige i bar posredno uputiti na karakter i dimenzije autoričina poetskog koncepta.

U psihogramskom prikazu Dioklecijanove palače dominiraju epiteti kojima subjekt naglašava nesvakidašnjost iskustva, zadivljenost pojedinim prizorima, začudenost i očaranost. U tekstovima se među inim pojavljuju: *mistično svjetlo* (13), *mistična pukotina* (15), *tajne odaje* (15), *otajni bršljan* (15), *tajanstva noćne tišine* (15), *začudno doba* (19), *čudesni put* (21), *čudesna ptica Ibis* (21), *tajno bezakonje* (21), *zadivljujuće dimenzije stoljeća* (23), *mistično more* (25), *misterijske igre* (25), *čudne arabeske* (27), *tajanstveni koridori* (27), *tajni jezici papirusa i misterija* (27), *čudesna praznina* (29), *čudesna opsjena* (29), *čudesni pokusi* (29), *tajne faraona* (29), *magično doba* (29), *tajni prolazi* (35), *čarobni zvukovi* (33), *čudesne slučajnosti* (37), *začarana mjesta* (37), *čudna svjetla* (37), *čudesni kamen* (39), *nedokučive tajne brojeva* (41), *čudesna mandala* (43), *čarolija napuštenih mjesta* (63), *tajni promatrači* (63), *tajanstvena geografija* (65), *tajanstvena preobrazba* (75), *čudesne točke na nebu* (89) itd. U logici čitanja ti epiteti izmiču tlo pod nogama konvencionalnoj percepciji, ističu govornikovo uzbuđenje i afektivnost, a prostoru i vremenu oduzimaju uvrježena značenja.

Nakon naglašavanja zagonetnosti i čudesnosti lirskoga svijeta slijedi osvajanje kozmosa – najprije se „sjećanja šire kao kozmički zidovi“ (13), a onda izranjaju *kozmički zidovi* (15), *kozmičke strune* (19), *savršena kozmička simetrija* (19), *kozmički stroj* (41), *zvjezdana prašina* (29), *prva kozmička brzina* (49), *kozmički poredak* (57), *kozmička tajna* (61), *duboka brazda kozmosa* (65), *kozmička maglica* (87), *kozmičko zrcalo* (87), *kozmička mreža* (89) itsl. Navedeni izrazi upućuju na to da je na djelu proces imaginacijske augmentacije, uvećavanja univerzuma do krajnjih (nezamislivih) granica. Sve nas to na koncu dovodi do (kozmosu sinonimnog) pojma svemira kao ključnog pojma knjige s tim da se ni u jednom trenutku ne smije zaboraviti da on niče u Dioklecijanovoj palači. Gordana Benić doslovce piše da se u kanalima Palače „ubrzano širi svemir“ (15), da su pod njezinim stupovima „potopljeni sitne čestice svemira“ (17), „iznad rotunde lebde komadići svemira“ (23), „u tami sfinge čujemo kako šumi svemir“ (27), „svemir je beskonačnost ili mnoštvo virtualnih svjetova“ (29), a mi smo „kristali u nebeskoj rešetki“ koja se širi kao „zagonetka što nadrađa svemir“ (37), u snovima možemo vidjeti „vibracije svemirske

plazme“ (41) jer – kako već navedoh – „u središtu astronomske karte svemir je prikovan za jednu točku“ (77).

U toj sveobuhvatnoj sanjariji oko lirskog subjekta svjetlucaju komete, sateliti pomiču kontinente, svako malo u njegovu govoru iskrsavaju imena zvijezda, meteora i meteorskih rojeva, polarne svjetlosti, mitskih bića, božanstava, careva, znalaca (Perzeidi, Fobos, Deimos, aurora borealis, Kibela, Meduza, Izida, Orfej, Mitra, Posejdon, Kali, Trajan, Kaligula, Platon, Freud, Sidonije Apolinar). Držim da je pobrajanje mikrostilističkih konstanti knjige *Palača nezemaljskih snova* bar donekle upozorilo na složenost, spoznajnu mnogostrukost i ambicioznost lirskog projekta Gordane Benić. Statistička je stilistika pokazala da se u igri paradoksa (na kojima pjesnikinja oduvijek pomno radi) pomalja još jedan: u svijetu bez gravitacije i jezik je lebdeći, osim u trenucima kada se karakteriziraju taj svijet i njegova percepcija. Budući da je paradoksalno mjesto te poezije, njegovo interpretativno sravnjivanje ovisi o čitateljevoj senzibilnosti i komunikacijskoj vještini. Mark Twain je zapisao: „Činjenice su dosadne. Statistike su puno vjerojatnije.“ Vjerujem da bi se i Gordana Benić složila s tim aforizmom, barem s prvom njegovom premisom.

Tko stoji pred zrcalom?

Prostor mogućih značenja *Palače nezemaljskih snova* umnožava i razgranata simbolika. Gordana Benić se naime referira na klasična uporišta imaginacije – stablo i zrcalo. U cjelini *Iluzijsko stablo* podražava naraciju o stablu kao simbolu koji povezuje ktonički i uranski svijet i spaja tri razine kozmosa – podzemlje korijenjem, površinu zemlje deblom, a visinu krošnjom i vrhom. U cjelini *Dvorana zrcala* pjesnikinja poseže za svojim omiljenim topom obrnutog svijeta (koji je primjerice dostupan u tvrdnji „neprimjetno propadamo u dubinu neba“), a stabilizira ga obnavljanjem simbolizma zrcala. Taj se simbolizam vrti oko pojmova istine i stvarnosti – budući da izokreće sliku, zrcalo označava varku i skrivanje, san i narcisoidnost. Ono nas uvijek iznova suočava s dvojnom je li osoba koja stoji pred njim i ona koja se u njemu pojavljuje ista. Odras naime nikad nije samostalan, u njega upisujemo svoje želje, iluzije i strahove. Simbolizam zrcala Gordane Benić povezuje sa simbolizmom Mjeseca čija je svjetlost tek odraz sunčeve svjetlosti. Tako u njezinoj dvorani zrcala započinje vrtoglav igra sjena u kojoj su „sjene splitske Palače mnogo veće od velebnih građevina u Rimu ili na Istoku“.

Kako knjiga odmiče prema kraju, onirički se diskurz počinje miješati s dikurzom povjesničara umjetnosti, susreću se usvojeni naziv i metafora, konstatacija i poetizam, npr.:

Između prikaza španjolskih i talijanskih svetaca iz duecenta, rastvara se unutrašnjost kuća, dodiruju zidovi; njihovi svodovi ponovno se slažu kroz zvjezdano nebo.

Tragovi autorefleksije i komentatorskog tona osobito su zamjetni u završnoj cjelini *Sporo putovanje u beskonačnost*. U njoj lirski subjekt, koji češće nego prije rabi prvo lice množine, osvještava ulogu Palače i prirodu svoga govora. Taj subjekt sebe i sebi slične prisposobljuje vremenskim putnicima koji „vjeruju u skriveni poredak i slučajnosti“, koji su „savršeni poklissari, neumorni hodači bez središta i znanja o toponimima“. On govori u ime takvih putnika, nudi im tekst za ono što oni vide, osjećaju, slute, o čemu sanjaju i maštaju, govori fluidnim i izrazito figurativnim jezikom. Palača je tom subjektu „emotivna mrlja sačinjena od svjetleće materije“, „imaginarna tvorevina; zagonetna sifra, mračan i neobjašnjiv otisak prirode u teksturi i bojama“. Zaključni tekst knjige nudi jedan od ključeva njezina čitanja. Već u naslovu otkriva se priroda *Palače nezemaljskih snova*. Subjekt nam naime imperativno poručuje: „Ne opisujte palače već njihove alegorije“.